

Várhegyi Éva: A bankrendszer elfoglalása. Hogyan állítja szolgálatába a bankokat a politikai hatalom?

Magyar Narancs Könyvek, Tea Kiadó, Budapest, 2023, 254 o.

Rendkívül olvasmányos és izgalmas könyvet írt Várhegyi Éva arról, hogyan viszonyult a rendszerváltás után a politikai hatalom a hazai bankrendszerhez. Könyve a 2010 utáni folyamatokra helyezi a hangsúlyt, vagyis arra, hogy miért tartotta fontosnak a hatalomra került kormány, hogy uralma alá vonja a kereskedelmi bankszektor egy részét, valamint a Magyar Nemzeti Bankot, és „megszelídítse” a körön kívüli bankokat. Ugyanakkor Várhegyi évtizedek óta figyelemmel kíséri, elemzi a magyar bankrendszerben zajló folyamatokat (lásd például *Várhegyi* [1998] és [2002]), így ez a könyve az elmúlt több mint harminc év legfontosabb eseményeit is összefoglalja.

Az írás egyfelől nagyon alapos, objektív szakmai elemzés, másfelől – és ez adja izgalmasságát, a szűk szakmai közönség érdeklődésén is túlmutató jelentőségét – beemel szubjektív élményeket, tapasztalatokat is. Az olvasó látja a folyamatok mögött álló embereket, s ez gyakran a száraz tényeknél érthetőbben és mélyebben megvilágítja a mögöttes folyamatokat.

A könyv elsősorban a politikai befolyásszerzés pénzügyi szférára gyakorolt hatásával, ennek veszélyeivel foglalkozik, és csak érintőlegesen utal arra, hogy ennek a befolyásszerzésnek az egész hazai gazdaságra van/lehet rendkívül kedvezőtlen hatása.

A szerző könyve bevezetőjének első mondatában így fogalmaz:

„Ahogy a pénz használata átszövi a modern társadalmakat, a bankrendszer működése is mindenütt érezteti hatását: biztosítja a gazdaság olajozott működését, a fejlődéshez szükséges hiteleket, pénzforgalmi szolgáltatásaival kényelmesebbé teszi az életünket.” (7. o.)

A bankrendszer egyértelműen stratégiai ágazat, jelentős a szerepe a gazdaságpolitika alakításában. Befolyásolja a kamatszint alakulását, ezen keresztül a gazdasági növekedést (s a munkaerőpiaci folyamatokat), a pénzügyi egyensúlyt, az inflációt, az államháztartás helyzetét, a vállalatok hitelfelvételi lehetőségeit, a háztartások megtakarítási hajlandóságát. Jelentős hatása van tehát a gazdaság mikro- és makroszintű folyamataira, de hibás működésének súlyos társadalmi következményei is lehetnek – gondoljunk a 2008-ban globálissá vált, másodrendű (*subprime*) jelzáloghitel-piaci válságra, illetve a hazai devizahitel-válságra. A bankrendszernek

összességében fontos szerepe van egy adott gazdaság versenyképességének és hatékonyságának alakításában.

Ezzel (is) magyarázható, ha egy erre hajlamos politikai hatalom meg akarja szállni a bankszektor. Mérő Katalin Várhegyi könyvéről írott ismertetőjében történelmi példákat idéz arra, hogy nem új jelenség az, hogy egy kormány a szolgálatába akarja állítani a bankokat (Mérő [2023] 68. o.). Várhegyi Éva könyvében ugyan nem megy vissza 1694-ig, amikor a Bank of Englandet elfoglalja az angol kormány, de logikus szerkezetű írásának *1. fejezetében* röviden, de alaposan és jól érthetően összefoglalja a történelmi előzményeket.

Előképek, a tanulás fázisa

A szocialista egyszintű bankrendszer (amikor a Magyar Nemzeti Bank egy személyben töltötte be a jegybanki és a kereskedelmi banki funkciókat) a politika teljes meg szállása alatt működött, és

„...számolatlanul finanszírozta az arra érdemtelen, a hitelek visszafizetésére képtelen nagyvállalatokat...” (15. o.)

1987-ben a kétszintű bankrendszer visszaállítása azt jelentette, hogy az MNB-ről leválasztották egyes főosztályait, amelyek kereskedelmi bankokként működtek tovább. A Magyar Hitel Bank (MHB), az Országos Kereskedelmi és Hitelbank (OKHB) és a Budapest Bank (BB) kapta meg – adósságaikkal együtt – a szocialista nagyvállalatokat. A vállalatok a rendszerváltozás idején a KGST-piacok összeomlásával tragikus helyzetbe kerültek, s finanszírozásuk a fiatal kereskedelmi bankrendszert is csődközeli helyzetbe hozta. Az MHB, az OKHB, a BB, valamint a korábban külkereskedelmi ügyleteket finanszírozó Magyar Külkereskedelmi Bank (MKB) megmenntésére a magyar állam az akkori GDP 10 százalékát fordította 1994-ben (15. o.). Az egyébként is rossz helyzetben lévő államháztartás terheit, a hatalmas államadósságot a bankok kimentése tovább növelte. A bankkonsolidáció máig érvényes tanulságokkal szolgált. Egyfelől világossá vált, mennyire veszélyes üzem a bankszféra, milyen fontos az óvatos működés, és mennyire káros, ha politikai alapon működtetjük a rendszert. Másfelől nyilvánvalóvá vált, hogy a bankrendszer tőkeinjekcióra szorul, s az ehhez szükséges tőke Magyarországon nem áll rendelkezésre. Logikusan következett ebből, hogy a hazai bankokat hozzáértő és tőkeerős külföldi szakmai befektetők tulajdonába kell adni. Így kezdődött meg az MKB, majd a BB, az MHB és az OKHB privatizációja, s kerültek e bankok 1997-re sorban a Bayerische Landesbank, a General Electric Capital, az ABN Amro Bank, végül a Kredietbank és Irish Life konzorcium tulajdonába. E nagybankok mellett kisbankokat is külföldi befektetők vásároltak meg, a Takarékbankot a német DG Bank, a Mezőbankot (amely korábban felvásárolta az Agrobankot) az osztrák Erste Bank. Két bank nem került külföldi szakmai befektető tulajdonába: az OTP és a Postabank. Mindketten jelentős lakossági ügyfélkörrel rendelkeztek, s ez volt a menedzsment egyik legfontosabb

hivatkozási alapja arra, hogy ne kerüljenek szakmai befektető többségi tulajdonába. Az OTP privatizációja 1995 és 1997 között zajlott a menedzsment elképzelései szerint, amelynek végén kialakult a bank szórt tulajdonosi szerkezete többségi külföldi tulajdonlással, különleges jogokat megtestesítő állami részvénnyel, tőzsdei jegyzéssel. A menedzsment megőrizte hatalmát, döntési jogköreit, a bank pedig meghatározó piaci részesedését. A privatizáció sikeresnek tekinthető, a bank eredményesen működik napjainkig, és regionális multinacionális bankká vált, tehát nemzetközileg is versenyképesnek bizonyult.

A Postabank története – szárnyalása és bukása – viszont szemléletes példája annak, milyen károkat okozhat, ha politikai szempontok alakítják egy bank sorsát. A szerző így fogalmaz:

„A pénzügyi sztorija a rendszerváltás utáni magyar gazdaságtörténet talán első olyan eseménye volt, amit a szakirodalom az állam foglyul ejtésének (*state capture*) nevez.” (19–20. o.)

A történet abból a szempontból is érdekes, hogy a különbségek ellenére számtalan hasonlóságot mutat a 2010 utáni „takarékhadművelettel”. Az 1988-ban alapított Postabank vezetője az OTP menedzsmentjéhez hasonlóan mindenáron el akarta kerülni azt a szakmai befektetőt, aki képes a menedzsment ellenőrzésére (leváltására). De nem a tőzsdei privatizáció útjára lépett (ami átláthatóságot biztosít a részvényesek és a nyilvánosság számára), hanem személyes kapcsolatait kihasználva alakította ki az erősen megosztott, szórt tulajdonosi szerkezetet. Két osztrák bank, magánszemélyek, a magyar állam, társadalombiztosítási alapok és önkormányzatok lettek a tulajdonosok. A rendszerváltás gyakran áttekinthetetlen folyamatai között lehetett a zavarosban halászni, s el lehetett fedni a bank tőkehiányos állapotát, veszteséges működését. A bank vezetője baráti kapcsolatokat ápolt pártok vezetőivel, újságokat vásárolt, illetve szponzorált, kulturális intézményeket támogatott, népszerű szereplője volt a médiának. Bankja macis reklámját mindenki ismerte, s ez mind azt szolgálta, hogy elfedje a Postabank működésének egyre súlyosabb problémáit.

„Egy idő után már maguk a tulajdonosok is a bajok leplezésében voltak érdekeltek, hiszen így még volt esély rá, hogy valami csoda folytán elkerülhetik befektetett tőkéjük elvesztését.” (22. o.)

1997 elején aztán robbant a bomba, amikor a betétesek megrohanták a bankfiókokat, és kivették betétjeiket. A Postabank megmentése sok milliárdjába került a magyar adófizetőknek, ráadásul úgy, hogy az adófizetők erről nem is értesültek. Az egész mentőakció jól mutatta a hazai politikai viszonyokat és azok következményeit. A Postabank vezetése gyakorlatilag minden pártot támogatott, a kormányon lévőket éppúgy, mint az akkor ellenzéki Fideszt, de ez utóbbi csak később derült ki. A kormánypárt nem akarta, hogy az 1998-as választási kampány részévé váljon, ki mennyi támogatást kapott a banktól, így inkább titokban kimentette. A választások után azonban az új kormány menesztette a Postabank vezetését, és államosította a bankot.

Az 1990-es évek végére tehát kialakult a hazai bankrendszer stabil(nak látszó) tulajdonosi és működési szerkezete, és ez fenn is maradt a következő évtizedben.

2010-ben Magyarországon összesen 44 bank működött, ebből 12 volt belföldi iránnyítású, 36 százalékos piaci részesedéssel (beleértve az OTP-t is), és 32 külföldi iránnyítású, 64 százalékos piaci aránnyal (147. o. 1. táblázat). A piac szerkezete oligopolisztikus, eleve korlátozott volt a verseny, hiszen az OTP meghatározó szerepet játszott (155. o.). Ez a kiindulási helyzet 2010-ben, ezt alakítja át a hivatalba lépő kormány lépésről lépésre, s ezt a rendkívül szövevényes, nehezen átlátható folyamatot írja le a könyv következő fejezeteiben Várhegyi Éva. A szerző figyelme mindenre kiterjed, így az olvasó mélyen belelát a történésekbe, logikus szerkezetben és a maga komplexitásában értheti meg a folyamatokat.

Felismerés és cselekvés

A bankrendszer 2010-ben kezdődő elfoglalása nem elválasztható a hazai politikai és gazdasági rendszer gyökeres átalakításától. 2010-ben a Fidesz kétharmados parlamenti többséget szerzett, s ez lehetővé tette, hogy fokozatosan leépítsék a jogállami rendszert, korlátozzák, megszüntessék a fékek és ellensúlyok szerepét betöltő intézmények jogköreit. Várhegyi a politikatudománytól kölcsönzött – *Sebők–Artner* [2020] által bevezetett – kifejezéssel a *de facto* rendeleti kormányzás rendszerét tartja megfelelőnek a kiépülő rendszer leírására. Ekkor a jogalkotást ugyan formálisan a parlament által elfogadott törvények határozzák meg, de a jogszabályokat betérjesztő képviselők valójában a kormányzat akaratát közvetítik. 2016-tól pedig a folyamatosan, különböző indokokkal (tömeges bevándorlás, járvány, háború) meghirdetett vész-helyzetekkel különleges jogrendet vezettek be.

„Ezzel az Orbán-rendszer mindjobban elmozdult a rendeleti kormányzás felé, és a parlamentarizmusnak már a látszatára is egyre kevésbé ügyel.” (33. o.)

Ez a politikai rendszer teszi lehetővé, hogy a hatalmon lévők a gazdaságot megszállják, és hatalmuk megtartásának szolgálatába állítsák. Olyan szektorokat választanak ki, ahol

„a piacra lépés és a verseny hatósági eszközökkel korlátozható, és mód van az úgynevezett járadékvadászatra” (33. o.),

illetve ahol állami megrendelésekkel, közbeszerzésekkel bevételhez juttatható az ágazat. Ilyen szektor a szerencsejáték, a dohányforgalmazás, a bányák, illetve az építőipar. De a működési engedélyhez és belépési küszöbhez kötött bankszektor is jó lehetőséget biztosít a járadékszerzésre. És nem csak erre. Sőt ennél jóval fontosabb a bankrendszer hatalmi eszközként való felhasználása, a gazdaság minden szegmensére kiterjedő hatása. Utólag úgy tűnik, mintha a bankrendszernek a kormányzati uralom alá vonása egy előre jól kidolgozott stratégia szerint történt volna. Várhegyi Éva szerint ugyanakkor

„a szektor bekebelezésének menetét az aktuális helyzetből adódó lehetőségek felismerése is alakította [...], a végrehajtás módjában is sok volt az esetlegesség” (38. o.).

Annai bizonyos, hogy már a 2010-es választási kampányban a későbbi jegybankelnök meghirdette, hogy a bankszektornak legalább 50 százalékban „nemzeti” tulajdonba kell kerülnie. Az ugyan nem derült ki, hogy a „nemzeti” tulajdon pontosan mit is jelent, s az sem, hogy miként kívánja ezt a hatalomra jutó kormány majd elérni. A pénzügyi válság nyomán azonban több nyugati piacgazdaságban is bevezették a bankadót, ami jó indokul szolgált Magyarországon is arra, hogy egy hasonló – de sem hatásában, sem mértékében nem ugyanolyan – eszközt bevezessenek. A hazai pénzügyi különadó nemzetközi összehasonlításban kirívó mértékű és visszamenőleges hatályú volt, veszteség esetén is fizetni kellett, és megsértette a versenysemlegesség elvét, hiszen aránytalanul sújtotta a nagyobb, így külföldi tulajdonban lévő bankokat. A veszteséges bankok esetében (ilyen volt a CIB, az MKB és a Raiffeisen) ez tőkeelvonást jelentett, és a tulajdonosoknak kellett feltőkésíteniük magyar leánybankjaikat. Ez az eszköz tehát váratlan lehetőséget biztosított a kormánynak arra, hogy meggyengítse a külföldi tulajdonban lévő bankokat, hogy leszorítsa a pénzintézetek piaci értékét, hogy elgondolkodtassa a tulajdonosokat: érdemes-e Magyarországon maradniuk? A külföldi tulajdonban lévő nagybankok meggyengítése mellett az Orbán-kormány első ciklusában kísérletek kezdődtek magyar tulajdonban lévő kisbankok megerősítésére is. Ez bizonyos esetekben sikeres volt (Gránit Bank), más esetekben azonban kudarccal végződött (Növekedési Hitel Bank) – természetesen a következmények csak a későbbi években mutatkoztak meg.

2010 utáni első ciklusában az Orbán-kormány nemcsak a piaci alapon működő kereskedelmi bankrendszer elfoglalásának kezdeti lépéseit tette meg, de a tettek mezejére lépett a jegybank és az állami tulajdonban lévő két pénzintézet (a Magyar Fejlesztési Bank és az Eximbank) esetében is. E két terület megszállása túlmutat a szűken vett bankrendszer átalakításán. A jegybank esetében a gazdaságpolitika egyik legfontosabb alrendszerének, az infláció kordában tartásáért felelős monetáris politikának a megszállása történik a 2013-ban kinevezett jegybankelnök hathatós segítségével, sőt a jegybank tőle teljesen idegen feladatokat is elkezd ellátni, mélyen behatolva a gazdaság működésébe. A két állami tulajdonban lévő bankot pedig a nyilvánosság elől elzárva már első ciklusában saját klientúrája kiszolgálására kezdi használni a kiépülő rezsim. Várhegyi szerkezetileg is nagyon jó helyen – megelőzve a kereskedelmi bankrendszer megszállásának bemutatását – a 3. és a 4. fejezetben tárgyalja e két kérdést. A jegybank átalakuló tevékenysége ugyanis a kereskedelmi bankrendszerre is hatással van, több módon is segíti a kormány szándékait.

A Magyar Nemzeti Bank megszállása

A jegybankoknak a mindenkori kormányoktól való függetlensége a modern monetáris politika egyik legfontosabb alapvetése. A 20. század második felétől általános volt az a vélemény, hogy a személyi (kinevezési rend, rotáció), intézményi (a jegybankot nem lehet utasítani), működési (a jegybank minden felhatalmazással rendelkezik) és pénzügyi (saját erőforrások, az állam finanszírozásának tilalma) függetlenség a sikeres monetáris politika (vagyis az árstabilitás megteremtése és megőrzése)

feltétele. Mivel a kormányok és a jegybankok között gyakori az érdeellentét, így ellentmondásos viszonyuk nemzetközileg sem ismeretlen jelenség. A rendszerváltás utáni Magyarországon alig volt olyan időszak, amikor a kormány és a jegybank vezetője harmonikusan működött együtt. Várhegyi Éva röviden visszatekint az 1990 és 2010 közötti évekre, a magyar gazdaságpolitikát beárnyékoló konfliktusokra, illetve arra a rövid időszakra, amikor a Bokros-csomag bevezetése után a pénzügyminiszter és a jegybankelnök együttműködése sikeressé tette a stabilizációs politikát. A fejezet természetesen a 2010 utáni folyamatokra koncentrál. Az Orbán-kormány hivatalba lépésekor a 2007-ben kinevezett Simor András a jegybankelnök, akiben a miniszterelnök eleve nem bízott, írja Várhegyi. Ugyanakkor esetükben véleményem szerint nemcsak bizalomhiányról volt szó, hanem a gazdaságpolitikáról, monetáris politikáról alkotott véleményük is erősen különbözött. Alig másfél évvel vagyunk a pénzügyi válság kitörése után, amely a saját krízissel is küzdő magyar gazdaságot rendkívül súlyosan érintette. Egyszerre több problémát kellett kezelni – gazdasági visszaesés, külső-belső eladósodás, devizahiteles válság, emelkedő infláció –, elengedhetetlen lett volna a kormányzat és a jegybank együttműködése. Ehelyett a kormány folyamatosan a jegybankelnök elmozdítására törekedett, illetve korlátozta az MNB jogköreit, megnyirbálta a monetáris politikai döntések önállóságát. Ez biztosan nem segítette a válságkezelést. Simor András végül kitöltötte mandátumát, s 2013-ban Matolcsy György addigi gazdasági miniszter vette át az MNB irányítását. Azt, hogy a jegybank megszállása előre eltervezett volt, önmagában az új elnök személye mutatta. A fejezet – személyes tapasztalatokat is felhasználva – rajzolja fel Matolcsy pályaképét, sajátos gazdasági elképzeléseinek gyökereit, a gazdaság szinte bármi áron történő élénkítéséhez fűződő vonzódását (még saját kutatóintézetét is növekedéskutatónak nevezte). Politikai elkötelezettsége is nyilvánvaló volt, hiszen kétszer töltötte be a gazdasági miniszter szerepét Orbán Viktor kormányában, 2006 és 2010 között pedig a Fidesz parlamenti képviselője volt.

Az új jegybankelnök azonnal döntő lépéseket tett. Bekebelezte a pénzügyi és a tőkepiaci felügyeletet, ezzel büntethette és jutalmazhatta a kereskedelmi bankokat, biztosítókat. Megszabadult számos jegybanki vezetőtől és szakembertől, saját embereivel töltve fel az MNB vezetését. Többek között az unortodox megoldásokban jeleskedő, majd egyre fontosabb szerepet betöltő Nagy Márton is ekkor került a jegybanki felső vezetésbe. Gyökeres fordulatot indított a monetáris politikában a szinte azonnal megkezdett kamatcsökkentéssel és a forint folyamatos leértékelődését segítő jegybanki tevékenységgel („az MNB-nek nincs árfolyamcélja” – hirdette az elnök és csapata). Meg kell jegyeznünk, hogy a fundamentumok – a folyó fizetési mérleg aktívuma, jelentős EU-transzferek beáramlása – alapján a hazai fizetőeszköznek inkább fel kellett volna értékelődnie. A folyamatos forintleértékelődésből származó jegybanki nyereséget is arra használta fel, hogy kiterjessze hatalmát. Alapítványokat hozott létre, amelyek már a kereskedelmi bankrendszer átalakítását is befolyásolták, hiszen az alapítványi pénzekből betéteket helyezett el kormányhoz közeli bankoknál. Az MNB vezényelte le a Magyar Külkereskedelmi Bank feljavítását és baráti kezekbe juttatását.

A jegybankoknak hagyományos szerepkörükben is – a monetáris politikán keresztül, a költségvetési politikával együttműködve – fontos szerepük van a gazdasági

versenyképesség alakításában. A 2008-as pénzügyi válságot követően, miután a szokásos monetáris politikai eszközök kimerültek, először az Egyesült Államokban, majd a világ számos jegybankjában teret nyertek a nem szokványos eszközök, leginkább a mennyiségi könnyítésnek nevezett értékpapír-vásárlási programok. E programok a forgalomban lévő pénzmennyiség jelentős növelését célozták, ezzel is beindítva az elakadt hitelezést. Látszólag ehhez hasonló programokat vezetett be az MNB is 2013 után. Várhegyi Éva részletesen bemutatja, hogy valójában mind a Növekedési Hitel Program, mind a Növekedési Kötvény Program eltért a külföldi (például a Bank of England által bevezetett) programoktól. Elvileg mind a két program a kis- és középvállalatok beruházásainak (majd később forgóeszközeinek) finanszírozását segítette azzal, hogy az MNB nulla kamatozású refinanszírozási hitelt nyújtott a kis- és középvállalatokat hitelező kereskedelmi bankok számára. A duális szerkezetű magyar gazdaságban, ahol a kis- és középvállalatok versenyképessége nagyon gyenge, valóban szükség volt egy ilyen programra. Eredményét tekintve azonban a szerző szerint ezek a programok egyfelől gyenge hitelképességű, nagy bukási valószínűségű cégeket segítettek kölcsönrel (61. o.), másfelől nem a cégek versenyképességét javító beruházásokat finanszíroztak, hanem vállalatfelvásárlásokat, valamint a korábbi drágább bankhitelek kiváltását szolgálták. Végül a pénz jelentős része kormány- és Fidesz-közeli cégekhez került. Természetesen a folyamat és az eredmények nehezen átláthatók, de az MNB kötvényvásárlásaiban a becslések szerint a baráti cégek részesedése meghaladta az 50 százalékot, és

„...nehéz megítélni, hogy mennyire lennének életképesek kormányzati-jegybanki hátszél nélkül” (67. o.).

A kormány házipénztárai

Magyarországon két állami tulajdonban lévő, speciális állami feladatokat ellátó bank működött 2010 előtt. A Magyar Fejlesztési Bankot állami fejlesztések, míg az Eximbankot exportnövelő tevékenységek finanszírozására hozták létre. Hatalomra kerülése után a kormány azonnal hozzányúlt a két bankhoz. Személyi változtatásokat eszközöltek, szervezeti változásokat vezettek be (az Eximbankot és a Magyar Exporthitel Biztosítót Exim néven összevonták), mindkét intézmény tevékenységi körét bővítették. Mindezek azt szolgálták, hogy a hatalomhoz közeli vállalatok kedvezményes finanszírozáshoz juthassanak. A szerző a könyv 4. fejezetében részletesen felsorolja ezeket a vállalatokat, amelyek az adófizetői pénzeiből felhizlalt két banktól pénzügyi forrásokat kaptak. A nemzeti tőkésosztály nem a piaci versenyképessége alapján épül tehát, hanem jelentős állami segítséggel.

A folyamat a koronavírus-járvány után két módon is új lendületet vett. Az Európai Bizottság a járvány hatásainak enyhítésére ideiglenesen fellazította az állami támogatásokra vonatkozó szabályozást. Ezt kihasználva a két állami bank hitelezési tevékenysége erőteljesen megnőtt, természetesen a kormányközeli vállalatok kapták a forrásokat. A járvány számos vállalatot meggyengített, illetve vitt

csődközeli helyzetbe. Az MFB már egy hónappal a járvány kitörése után, a legszigorúbb lezárások idején a Versenyképességi Hitelprogramból állami kezességvállalás mellett vállalatfelvásárlásra is nyújthatott kölcsönt, és az MFB-csoporthoz tartozó kockázati tőkealap-kezelő a bajba került vállalkozások felvásárlását tőkejuttatással is segíthette. A banktitok miatt nem tudjuk, hogy milyen vállalatok felvásárlása történt meg, de a tulajdonváltások nem piaci alapon történtek, hanem a nyerteseket a kormány jelölte ki. A folyamatot a szerző „hullarablásnak” minősíti. Annyi bizonyos, hogy itt is elmondható ugyanaz, mint az MNB által nyújtott pénzügyi források esetében, hogy nehéz megítélni, mennyire lennének piaci versenyviszonyok mellett ezek a kormányközeli vállalkozások sikeresek.

A takarékhadművelet és egy ütőképes baráti bank létrehozása

A könyv talán két legizgalmasabb fejezete az 5. és 6. fejezet. Az itt leírt történetek szorosan kapcsolódnak egymáshoz, illetve a korábbi fejezetekben leírt folyamatokhoz: a külföldi tulajdonban lévő bankok meggyengítéséhez, az állami bankok megszállásához. A célt minden bizonnyal már 2010 körül kitzűzték: egy, az OTP-nek riválist teremtő, baráti tulajdonosi körhöz tartozó nagybank létrehozását. A terv megvalósítása több szálon futott, és folyamatosan formálódott. Az egyik szál a régóta tőkehiánnyal és irányítási problémákkal küzdő takarékszövetkezeti szektor lenyúlása, a másik szál néhány külföldi tulajdonban lévő bank kivásárlása volt, végén pedig a két szál összeért egy új nagybank létrehozásában.

Az ötlethez és a megvalósításhoz is jelentős pénzügyi/banki szakismeretre és kreativitásra volt szükség. Kik voltak és honnan jöttek azok az emberek, akik ebben a folyamatban, illetve az egész magyar bankrendszer alakításában részt vettek? A főszereplők a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Rajk László Szakkollégiumából érkeztek – a szerző név szerint Hernádi Zsoltot, Lantos Csabát és Spéder Zoltánt említi. Előző kettőnek rövid pályaképét ismerteti, míg utóbbiról hosszasan ír személyes tapasztalatai alapján. Spéder pályáját a szerző munkahelyén – az 1980-as évek végén éppen átszerveződő, minisztériumi háttérkutatóból piaci megrendelésekre alapozó intézményben –, a Pénzügykutatóban kezdte. Itt szerezte szakmai ismereteit és bankos kapcsolatait, miközben a szerveződő ellenzéki pártokhoz (MDF, Fidesz) is jó kapcsolatok fűzték. Várhegyi Éva bemutatja Spéder ellentmondásos személyiségét (ennek egyértelműen szerepe van a későbbi eseményekben, emberi arcot kapnak a folyamatok), amelyet a könyvismertetés szerzője (ebben az időben ugyancsak a Pénzügykutató munkatársa) maga is hasonlóan látott. Spédert megszerzett tudása, politikai és kutatóként szerzett szakmai kapcsolatai, valamint törekvő jelleme 1995-ben az OTP vezérigazgató-helyettesi posztjára repítette. Innen lépett tovább – már mint a 100 leggazdagabb magyar listáján szereplő és Csányi Sándor OTP-vezérben immár legyőzendő vetélytársat látó cégtulajdonos – saját cégbirodalmának építése, megerősítése irányába; a végső célja az OTP riválisának megteremtése lehetett. Spéder a kiötlője és megvalósítója a takarékszektor megszállásának. Témánk szempontjából a Földhitel- és Jelzálogbank

(FHB) ebben játszott szerepe a meghatározó, amelyben Spéder fokozatosan növelte tulajdonosi részesedését, s 2008-ban, az OTP-ből való távozását követően a bank igazgatóságának elnöke lett.

„A takarékhadművelés kiváló és szemléletes példája annak, ahogy a magántulajdont államosítás közbeiktatásával és újraprivatizálással egyelőre kiszemelt tulajdonosi körnek játsszák át.” (102. o.)

A rendkívül szövevényes, hatalmi játszmákkal tarkított és permanensen átalakuló folyamatot a könyv részletesen ismerteti. Igyekszik szétszálazni a jogalkotás („nemzetstratégiai jelentőségű” ügy), az intézmények (az FHB-n kívül többek között szerepel a Magyar Posta, az MFB, a Vienna Capital, egyéb alapkezelők, a Gazdasági Versenyhivatal, az Alkotmánybíróság, az MNB) és az egyének szerepét a tulajdonosi struktúra folyamatos változásában, amelynek végén a korábbi tulajdonosokat kiszorították a takarékszövetkezetekből. A takarékszövetkezeti szektor sok adófizetői pénz, a nyilvánosság teljes kizárása, a közgazdasági racionalitás mellőzése után először többségi állami tulajdonba, majd újraprivatizálás után magántulajdonba került. De ez a magántulajdon már Spéder nélküli volt. Az ő egyéni sorsa csak annyiban érdekes, amennyiben jelzi, hogy ebben a rendszerben senki sem lehet biztos a jövőjében. Várhegyi Éva könyve is gyakran emlegeti a kormányközeli, Fidesz-közeli cégeket, vállalkozókat, akik érdekében a rendszer formálódik. Ugyanakkor egy túl erősnek, önjárónak bizonyuló szereplő gyorsan elveszítheti hatalmát és vagyona jelentős részét – és még örülhet, ha a szabadságát nem.

A bankrendszer átalakítása szempontjából az a lényeg, hogy megteremtődött az ütőképes – OTP-vetélytárs – baráti nagybank egyik lába. A másik lába két külföldi tulajdonban lévő pénzintézet megvásárlásával jött létre. A külföldi tulajdonban lévő leánybankok meggyengítése egyértelmű célja volt a kormánynak, a diszkriminatív bankadót többek között ezzel a céllal is vetették ki. A szerző véleménye szerint végső soron más okok álltak az eladás mögött. Mindenesetre a kormány mindkét esetben az adófizetők pénzét nem kímélve vásárolta meg azokat. A veszteséges MKB esetében a vásárlás után belépett az MNB mint szanaló, s az MKB fő tulajdonosa a jegybank Szanalási Vagyongkezelő szervezete lett. Az MKB „köztulajdonjellege” megszűnt, így nem tudjuk, mennyibe került a szanalás mindannyiunknak. A szanalás végső lépése az MKB részvényeinek értékesítése volt egy átláthatatlan tulajdonosi szerkezetű konzorcium számára (127. o.). A BB esetében a 2015-ös megvásárlás után nem történt további tulajdonosváltás, azonban 2017-től bonyolult, évekig tartó folyamat kezdődött az FHB-csoportot is magában foglaló takarékszektor, az MKB és a BB egyesítésére. 2020 végén „összefésülték” a három bankot kívülről átláthatatlan, követhetetlen – de nyilvánvalóan az uralkodó politikai körökhöz szorosan kötődő – tulajdonosi szerkezettel Magyar Bankholding Zrt. néven. Végül további bonyolult szervezeti változások után – amelyeket a szerző lépésről lépésre végigkövet – 2023 tavaszán „életre kelt a Gólem”, s a bank MBH Bank Nyrt. néven működik tovább. Ezzel létrejött a magyar bankpiacnak az OTP után második legnagyobb szereplője, kiterjedt vidéki fiókhálózatával, nagy- és kisvállalkozói, lakossági ügyfélkörrel, sokféle tevékenységgel, a lízingtől az alapkezelésig.

A körön kívüli bankok megszelídítése

A könyv 147. oldalán található táblázat összefoglalja, hogy 2010-hez képest 2022-re hogyan alakult át Magyarországon a bankszektor szerkezete. A bankok száma 44-ről 30-ra csökkent, a belföldi irányítású (tehát az OTP-t is magában foglaló) banki kör piaci részesedése 36 százalékról 62,7 százalékra nőtt, míg a külföldi irányításúaké 64-ről 37,4 százalékra esett. A 150. oldalon lévő táblázatban Várhegyi tovább finomítja a struktúrát, megkülönböztetve a „haveri bankokat”, az OTP-csoportot és az öt nyugati leánybankot. Ebben a bontásban kitűnik, hogy a haveri bankok részesedése a hazai bankpiacon a hitelek tekintetében nem éri el a 25 százalékot, a betétek esetében pedig a 20 százalékot sem. Az MBH aránya pedig mindkét tekintetben 17 százalék körüli. A szerző így fogalmaz:

„Az OTP Bank markáns piaci pozíciója és az országba régen letelepedett, jól beágyazott, távozásukat nem tervező külföldi leánybankok népes tábora miatt a haveri bankok köre csak lassan bővíthető.” (151. o.)

Ezért Várhegyi Éva úgy véli, hogy a rendszer számára az uralma alá nem vonható bankok befolyásolása is nagyon fontos. A könyv 7. fejezetében ezeket a módszereket foglalja össze a büntetésektől (diszkriminatív különadók, időzített bírságolások) a jutalmazásokig (díjak, jobb üzleti lehetőségek biztosítása). A bemutatott példák közül látható, hogy a nem haveri bankok közül a külföldi tulajdonban lévő pénzintézetek – bár korábban még lehettek illúzióink ezzel kapcsolatban – hajlandók megalkudni a magyar kormánnyal, ha ez érdekeiket, vagyis a minél nagyobb profit elérését szolgálja. Az oligopolisztikus szerkezetű piacon eleve magasabb nyereséget lehet elérni, mint a nyugati versenypiacokon, ami ugyancsak vonzó. Ebben a körben az igazán érdekes az OTP ellentmondásos szerepe. A szerző hosszú oldalakon keresztül mutatja be a pénzintézet nemzeti bajnokká, majd regionális multivá válásának évtizedekig tartó folyamatát, azt, hogy milyen külső és belső tényezők segítették ebben. Többnyire jól ismert eseményeket ír le, amelyek azonban ebben a szöveggörnyezetben új értelmet is nyernek. Érdekes Csányi személyiségének, élettörténetének, az OTP-n jóval túlmutató vállalatbirodalmának bemutatása, Spéderével való összehasonlítása. Ismét emberi arcot kapnak a folyamatok. A legfontosabb megállapítások a kormány és az OTP közötti kapcsolatra vonatkoznak, ilyen viszony ugyanis egyetlen más bankcsoporttal sincs. Ebben az esetben a kapcsolat kétirányú, mondhatjuk, hogy kölcsönös a függőség. Az OTP korszerű, nemzetközi mezőnyben is versenyképes multinacionális bank, amelynek teljesítményét naponta méri a tőzsde. Mélyen beágyazott a magyar társadalomba-gazdaságba, sokak szemében még mindig ez „a magyar bank”. A kormány egyszerre akarja használni és korlátozni is az OTP-t. De az OTP alkuereje nagy: a pénzintézet is kérhet cserébe valamit a kormánytól. Várhegyi szerint

„a róka fogta csuka esetével állunk szemben” (187. o.).

A könyv 7. fejezetének végére összeáll a kép: a magyar bankrendszer jelenlegi szerkezete. De mi ennek a következménye a magyar pénzügyi szektor, illetve az egész magyar gazdaság működésére nézve? Erről szól a két utolsó, a 8. és a 9. (záró-) fejezet.

A magyar bankrendszer jelenlegi szerkezete – lehetséges hatások, következmények, veszélyek

A jelenlegi magyar pénzügyi szektor a megszelídített külföldi bankoktól a megszállt MNB-n, a róka fogta csuka OTP-n keresztül a haveri nagybankká összerakott MBH-ig tart. Alig egy évtized alatt nagyon jelentősen átalakult tehát a hazai bankrendszer:

„az Orbán-rezsim működtetői ma már szinte bármit elérhetnek a bankrendszeren keresztül” (191. o.).

A bankszektor veszélyes üzem. Zavarai, esetleges összeomlása tragikus hatással vannak az egész gazdasági/társadalmi rendszerre, az adófizetői pénzekre – ahogy ezt láthattuk Magyarországon a kilencvenes évtized első felében, később a Postabank esetében, de globálisan is a 2008–2009-es pénzügyi válság idején. Mi várható ebben a sajátos rendszerben a bankszektorra, illetve az egész magyar gazdaságra nézve? A fő kérdés a haveri bankok helyzete: veszélyben van-e itt a betétesek pénze? A könyv bizonyítja, hogy amíg ez a rendszer fennáll, addig nincs, hiszen a parlamenttel és a jegybankkal együtt akkor is életben tarthatók ezek a bankok, ha a működésük veszteséges. Hogy miből? Természetesen az adófizetők pénzéből. És ha a rendszer összeomlik, akkor is az adófizetői pénzekből kell ezeket a bankokat (és betéteseiket) kimenteni.

Talán még lényegesebb kérdés, hogy a gazdaság hatékony működését, versenyképességének alakulását hogyan befolyásolja az ilyen szerkezetű pénzügyi szektor. A politikai befolyás alatt álló bankok nem kellően hitelképes „baráti” cégeket hiteleznek. Ezzel egyfelől elvonják a forrásokat a rentábilis vállalkozásoktól, másfelől megszilárdítanak, létrehozhatnak egy mesterségesen fenntartott, valójában nem versenyképes vállalati kört. A „haveri cégek” jellemzően a kis- és középvállalkozások körébe tartoznak. A hazai gazdaság egyik nagy problémája a rendszerváltás után kialakult – és azóta is jellemző – duális szerkezet, valamint az alacsony hazai hozzáadott érték. A GDP termelésében, az exportban meghatározóak a multinacionális cégek leányvállalatai: kivitelünk 80 százalékát hosszú évek óta stabilan ezek a cégek adják. A fennálló pénzügyi rendszer nem segíti, sőt konzerválja ezt a duális szerkezetet. Tovább súlyosbítja a helyzetet, hogy a gazdaság szinte minden szektorában korlátozódik a versenyhelyzet, az állam mélyen behatol a piaci intézményrendszerbe és működési mechanizmusokba. Paradox módon a pénzügyi rendszer egyik kulcsszereplője, a Magyar Nemzeti Bank által 2024 márciusában kiadott Versenyképességi jelentés írja le ennek a rendszernek a gazdaságra gyakorolt következményeit (MNB [2024]). A jelentés idézi a világ legátfogóbb versenyképességi elemzését készítő svájci IMD 2023-as listáját, ahol a rangsorban Magyarország hét helyet veszített. Az MNB saját elemzése szerint az előző évhez képest két helyet romlott a magyar versenyképesség, ennek legfontosabb okai az alacsony termelékenység, a gyenge verseny és a magas energiatartalom (MNB [2024] 7. o.). A hazai kis- és középvállalatok mindössze 5,2 százaléka exportál, ez az arány alacsonyabb nemcsak az EU átlagánál, de például a szlovén, a lengyel és a szlovák értéknél is. Magyarország a külgazdaság és

gazdaságszerkezet területen 30,7 ponttal a 25. helyezést érte el a 27 uniós tagállam körében 2023-ban, 2022-höz képest 6,7 ponttal csökkent hazánk teljesítménye (MNB [2024] 59. o.). A hazai export belföldi hozzáadottérték-aránya alacsony, 52 százalék – az egyik legalacsonyabb az EU-ban, jelentősen elmarad a lengyel és a cseh értéktől is (MNB [2024] 63. o.). Az OECD 2024-es országelemzése is kiemeli a magyar gazdaság versenyképességi problémáit, a lassuló termelékenységnövekedést. A pénzügyi rendszerrel kapcsolatban megállapítja, hogy a nemteljesítő hitelek aránya meghaladja az OECD-átlagot, és várhatóan növekedni fog, tekintettel a vállalalkozási csődök számának növekedésére (OECD [2024]).

Az elmúlt több mint egy évtizedben Magyarországon nemcsak a bankrendszert szervezték át, hanem a gazdaság számos egyéb szektorát is. A kormány részéről gyakran elhangzó érv egy-egy újabb, a gazdaság intézmény- és szabályozási rendszerét érintő változtatás kapcsán, hogy így növelhető a hatékonyság és a versenyképesség. A valódi eredmények mást mutatnak.

Várhegyi Éva könyve ezért tanulságos olvasnivaló nemcsak a pénzügyek és a bankrendszer iránt érdeklődőknek, hanem mindenki számára, aki szeretné megérteni a mai magyar politikai/gazdasági rendszer működési mechanizmusait és átlátni annak következményeit.

Hivatkozások

- MÉRŐ KATALIN [2023]: Várhegyi Éva: A bankrendszer elfoglalása. Hogyan állítja szolgálatába a bankokat a politikai hatalom? *Külgazdaság*, 67. évf. 9–10. sz. 67–79. o. <https://doi.org/10.47630/KULG.2023.67.9-10.67>.
- MNB [2024]: Versenyképességi jelentés, 2023. Magyar Nemzeti Bank, Budapest, <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/versenykepessegi-jelentes/versenykepessegi-jelentes-2023>.
- OECD [2024]: Economic Survey of Hungary. OECD, Párizs, <https://www.oecd.org/economy/hungary-economic-snapshot/>.
- SEBŐK MIKLÓS–ARTNER ZSÓFIA [2020]: A „frakciókormányzás” mint de facto rendeleti kormányzás. Megjelent: *Sebők Miklós–Gajdushek György–Molnár Csaba* (szerk.): A magyar jogalkotás minősége. Elmélet, mérés, eredmények. Gondolat Kiadó, Budapest, 290–304. o.
- VÁRHEGYI ÉVA [1998]: Bankprivatizáció. Állami Privatizációs és Vagyonkezelő Rt., Budapest.
- VÁRHEGYI ÉVA [2002]: Bankvilág Magyarországon. Helikon Kiadó, Budapest.

Antalóczy Katalin